

G A R O A

(JARRAIPENA)

III

BAKOITZA BERE ALDETIK

Iritzi bat gure buruan ernetzen bada, berealaŕe biraltzen ditu sus-traiak biotzeraño, lurrean landareak baño askozaz errezago ta sakonago, ta eziñ izaten da, gero, dagoan tokitik atera. Lur ona billatzen du gure animan norbere iritziak.

Zabaletako gure mutill sendoai uste bat sortu ta erne zitzaien: bakoitza beregaiñ jartzea, ta uste ori ernetzen asi zan ezkeru etzeuden ondo beren jaiotetŕean.

Bazekiten: andiak ziran baserri artan utzi bear zituzten lanak, baño billatuko zuten gurasoak nork lan egiña; eltze betea zeukaten bertako sukaldean, baño beste baserrietan ere zerbait jango zan, eta, bear bada, eltze gozoagoa, Ana Josepak uste izan ezarren. Beti izan oida gozoagoa auzoko janaria.

Gañera berriz eztu janak bakarrik asetzen gizona. Bakoitzak bere gose ta egarriak ditu biotzean: ongi baizen obeto izateko asmoa, lokarri gabe bizitzeko gogo, maitetasun berriak billatu naia ta beste ainbat.

«Andia da lurbira-gogoratzen zitzaion Juan Andresi —: Euskalerritik ostean zer ikusi asko dira ta irabazbide onak ere bai naikoa, norbera zerbait azkarra ta langillea izan ezkeru. ¿Zergatik, bada, nik irabazi bear eztet, al badet? ¿Dirua irabaztea ta gordetzea baño gauza oberik bai aldago?»

Iñazio Marik berriz, berekiko: «Ezingo naiz mutill zar gelditu — esan oizuan. — Nere eltzeari bakarrik su eman bear diot, nere lapikoan sartu bear det neuk irabazitako urdai zatia, ta lukainka muturra ere bai, nai detanean. Ni mutill zar gelditzea, janariz betetako mai baten

aurrean etsekojauna goseak egotea litzake, edo erriko agintaria jarleku gabe gelditzea, udaletsean. Eztago iñor, erri onetan, ezkontzeko nik aña aukera daukan gizasemerik.

Ta egia zion arroso arrek. Soraluzeko neskatšak, Askontegi, Arzubi, Guienetse, Balzategui, Eroztegi, Tsope, Urtiaga, Aingeru ta Azkarraga-koak, danak nai zuten bereuztat gure mutill au. Ta ez gertukoak bakarrik, baita ere Araoz, Olabarrieta, Urrejola, Zubillaga, Garibai, Zañartu ta beste auzotegietakoak, bada alderdi guztietan zekiten Zabaletako Iñazio Mari mutill eder, ospetsu ta etse onekoa zana. ¡Amaika neska gastek begiratu zion samurkiro, iñoizko aizkora jokoan, enparantzako buru ta agintari tseratua bezela ikusi zutenean!

Baño etzekian mutill orrek ainbesteren artean beretzat nor aukeratu. Zalla da aukera dagoanean aukeratzea. ¿Zeiñ izango zan neskatšarik onena? Onena, onena... Ezta erraz jakiten. Ezkongei daudenean, emakume guztiak onak; ezkontuta gero jerdia balira! Ezkondu artean, neskatša danak gordeta idukitzeu ornen dituzte beren gogo, griña, utsune ta orañak; bear eztan orduetan agertzeko. Ta orduan ordukoak. Baña estali gabe idukita ere, gizaseme gasteak ezta kite neska ezkongeiaren tšaldankeri, zeta gaisto ta alderdi tšarrik esagutzen ta, begiak zabalik erabilliarren, itšu itšuan ezkontzen dira geientsuak. ¿Nola ez? Batzut emakumien edertasunari begira itšutzen dira, beste batzuk, esan dezagun obeto, beste askok, neskatšen diru zorroari begiratzen diote; gutšik buru ta biotzari. Ta ille arroen azpian zentzun gabeko tšepetsburu asko izan oida, ta jantzi apañaren barruan bada-ezpadako biotz aldakor tšakillak ugari.

«¡Ba, ba! — esaten zuan Iñazio Marik orrelako gauzak gogoratzean — Neuk iñorekiñ adiskidetasun berorik eztaukatau ezker, amak neur-tuko ditu neskatša esagunen menduak (1), amaren begi biziak ikusiko dute garbiro zeñ dan bere semearentzat emastegairik egokiena».

Orretan zebillen Ana Josepa semeak uste zuan baño lenagotik eta berak aukeratu zuan azkenean ere onek bear zuan emakumea.

Jai egun baten Zabaletako etsekoandrea ta Azkarragako Mari Batista jastetsean bat eginda, onela izketalu ziran andre biak:

— Zure alabarekiñ etorri naiz bidean... Ondo neska ederra dago bera.

— ¿Gure Mikalla? Bai oriše. Aren garaian gu ere bagiñan zerbait baña...

— ¿Zenbat urte dauzka?

— Datorren illbeltzean ogeta iru.

(1) Mendu *character*, *prenda*, *gastelarrez*.

— Ona dirudi.

— Oso da ona, etsekoa ta maratza. Ez neurea dalako, baña eztago bera bezelako beste bat Uribarrin.

— ¿Zer ezkontsari emango ziñoke?

— ¡Ja jai! Oriše da galdera polita, Ana Josepa.

— Ia ba, nik ere ezkongaiak dauzkat eta...

— Bai, bai, guraso geran aldetik gure umien onari begiratu bear diogu, ta... Baña gurean eztago zuenean beste diru. Mutill on baten bearra bai: aurtan ere ler egin degu garia jotzen ta iñaurkiñak ekartzen. Bai ba, zartu egin gera ta. Gure Antonek ere, onezkero, irurogeta bostenbat urte izango ditu, senar emasteak eta alabatso bi bakarrik gaude, ta lanak dira emen.

— Orduan elitzake gaizki etorriko zuentzat gure Iñazio Mari.

— Ez oriše, ez Ana Josepa; ta biok ulertuko (1) bagiña...

— Uler gaitezten. *Tira*, ¿zenbat emango diozute zuen alabari?

— Baña gure etserako.

— Bai ba, zuenerako. ¿Zenbat?

— Eztakit ba nik ba. Bosteun dukat edo.

— ¿Zer diozu, emakumea? ¿Bosteun dukat Azkarragako alaba zarrenari? Ikatzagakoak ere badu orrenbeste, maizterrak dirala gero.

— Ia ba, besteak ere, ezkontzen dauean, zerbait izan bearke du ta. ¿Zeuek zenbat emango diozute mutillari?

— Guk zortzireun dukat eta bi etse-bizitza (2).

— Ezkabiltz ondo, Ana Josepa. Zabaletako mutillak *nai lituke*, gutšienaz, milla dukat eta berak ikazkintzan irabazitakoak, bi etse *bizitza*, bi bei, ogei bat ardi, gurdi bat...

— Ezin ulertu geinkez, Mari Batista.

— ¿Ezaldezu nai?

— Nai izatearekiñ ¿zer daukagu? Milla dukat eta eztakit zenbat ondasun gañera eman bear guk ¿eta zuek bosteuntso? Izango du Iñazio Marik milla dukatekoa, berak zortzireun eramanda ere.

— Eztaba zuentzat gauza andia milla dukat... Ara, zuek milla ta guk zazpireun. Gero ere, zuen mutill ori Azkarragara badator, etsean geldituko dira gure *puskak*. Eztago geiago zer esanik.

— ¿Zer esanik ez, ostera? Bai, Mari Batista, bai. Au ezta asiera baño besterik. *Eskibrauak* gure paperak egin orduko zer esan andiak emango dizkigu gaur asi degun antuak. Gañera gure Joanesek ondo jakiñ, ondo ikusi ta ondo neurtu nai izaten ditu seme-alaben gora-berako gauzak.

(1) *Konponduko* esan zuala uste det.

(2) Bi *arrio*.

Ni naiz Zabaletako etsekoandre, baña nere senarra beti etseko jaun, ta berari dagokio Zabaletako gauza guztiak erabakitzea.

Ba, Joanesek, zenzunezko gizona da ta, milla dukat emango dizka semeari.

— ¿Berriz ere? Gogoan artu dezu zeure eskabidea; baña alperrik zabiltz nerea astutzen bazaitzu.

— Guk aldegun aña, aldegun guzia emango diogu, orra.

— Eztago gaizki esana. ¿Zer meza eutzungo dezu datorren igandean?

— Zortziretakoa nik.

— Emen izango naiz ba, ni ere, Jaungoikoak nai badu, ta agur iganderarte.

— Agur.

Andretso biak gogamen batekiñ aldendu ziran: egun artan asi zuten leloari nola bukaera on bat emango zioten.

«Ezta gaitz izango-esaten zuan beretzat Mari Batistak. — Ana Josepak nai du, igarri diot, eta orrek nai duana egingo da Zabaletan. Baño askatu bearko du ziskua, bai, Jaungoikoak laguntzen badit. Urre gorritan ekarri bearko ditu mutillak ezkontza diruak, oiek urre borobill asko ornen dauzketa. ¿Noizko dituzte ontzako zarrak? Esandako gauzen gañera, nai litzake beste zertso bait.

Atsur batzuen bearrean gaude, ondo etorriko litzaizkigu lai berriak... Ikusiko det etsean zeren premia daukagun... Urbiako zelai zatitso bat emango baliguteke... Eskatu beintzat lenbizi, ta gero, ezin bada, gogorrean badaude, utziko zaio. ¡Jaungoiko maitea! Sitsak jandako abe ustelak geunden Azkarraga jaso eziñik, baña abe zindo berria datorkigu etsea erori etzediñ. Inazio Mari, zeruak zakar, geurea zera, ez tirazu igesik egingo.»

«Urteak ere aurrera dijoazkio ta-zion bere artean Ana Josepak, Zabaletarontz zijoala — non baiten sartu bear nuan nere semea. Etse ona ta andre ohea izango dituala deritzot. Azoaldietan neukan nik begiz jota Azkarragako neskaña zarrena; ez tet beraganakoa gaur goizeko amesa. Ta ¡nola erantzun dit Mari Batistak! Bigunago zegoan sasiko masustarik elduena baño. ¡Ba! Inazio Mari bezelako mutillik ezta soro baserrean billatzen. Joko zalea ezpalitz... Arantzazuko Amari *Salbe* bat, jokorako griña kendu daion: *Jaungoikoak salba zaitzala Erregiña, erruki biziaren Ama, gure bizitza, gozotasun ta itzaropena...* Damu det zerbait geiago eskatu eza, baño ezta oraindik berandu... *Zuri diez gaude Ebaren ume erbestetuok...* Eta ondo garbi ipiñi bearko da paperean beste alabari zer agintzen dion, biar edo etzi nasterik izan eztaigun... *Zuganako kupidarekiñ zuzpirioz ta negarrez gaude...*

Bi ama oiek buruauste gogorrean jardun zuten egun aietan. Batak eta besteak, alderdi guztietako aztarnak ondo artuta, jakiñ zuten nora-

ñokoa zan auzokoen ondasuna ta estaldu zuten norberea oso amarruki; biak, gonadun Meternik batzuek bezela, egiñ zituzten egiñalak gaitasunik andienarekiñ, alkar zuritzen ta zilibokatzen; biak galanki eskatu ta labur eskeñi zuten, bakoitzak bereari gogor eutsiaz; biak ibilli ziran jatorduan ta lotorduan, egunez ta gabaz, esna ta amesetan, iñiltzake, beti gauza bati eragiñaz: onenbeste *koltsoi*, orrenbeste maindira, orko beia, ango mošala, goiko zelaia, beko iñaurkina; eziñeike, badezakezu, eztaukagula, badezutela, ezthanean ezta, nai danean alda; nondik baña, zenbat bada, geuk zer jango, nola biziko, besteai zer emango; aserre ta adiskide, azkor ta makal, ezetz ta baietz, atzera ta aurrera, gora ta bera; baño, azkenean ere, beiñ edo beiñ, Joanes ta Antonek alkar arturik erabaki ta korapillatu zan Mikaila ta Iñazio Mariren ezkontza.

Gurasoak lanbide ori zerabilen bitartean, gure gasteak ia etzuten alkar ikusi. Geienez ere, ustegabe iñon topoz-topo egiñ bazuten, bata bestearentzat egokiak zirala irudituaz ta zerbaiten berri bazekitela aditzen emateko, parra-irri gozo banarekiñ agurtu ziran, edo itz lotsati erdikaren batzuk esan zizkon mutillak neskatšari.

Onelako gertaerak ikustean, esan dezake norbaitek ezta la ondo seme-alaben ezkontzak gurasoen artean egitea, aien berri gabe askotan. Izan leike: neuk ere esandet lenago beste nunbaiten, guraso batzuek, berekorregiak eta diruzalegiak diranean, erraz dala zorigaiztoko elkartek egitea; baño autortu bear det gaur, egiaren alde, badakitela gurasoak, onelako zeseğiñetan, etšea jasotzen, ez bakarrik seme alaben kalte gabe, baita ere aien zorionari begiratuaz; sarri ikusten dutela ezkongia nolakoa dan gasteak baño askozaz obeto, ta eztirala beti šarrenak izaten gurasoak korapillatu dituzten ezkontzak.

Eta, dana dala, Iñazio Mari ta Mikalla ezkondu ziran beintzat eta ezkonduak gelditu ziran betiko.

Apirillaren ogetaseiko asteazken baten, goizeko amaikak aldean, Zabaletatik Azkarragara dagoan gurdi bidetik bera zijoazen, basotuntuna aurretik zutela, neska mutill pilla batzuek, oso apaiñ, tšit alai, guziz urduri, egundokorik tšoroen, deadar lekaio farregarriak egiñaz ta *dantzán* ezin asperturik. Apur bat atzerago zeramazkiten gizon-soñekoz, oe-jantziz ta etše ta lanerako tresnaz ongi zamatutako gurditšo bi, irrintzi bezelako, negar itšurako edo kurriškaren antzeko soñu luze, ezti edo latz, atseğiñ edo mingarrian, beti ere *juiim jim jim.... juiim jim jim... grrast grrast* ardatzari eragiñaz. Soñu ori, baserritarrentzat, ezti leun ta atsegingarria izan oida, ta erritarrentzat, asunarekiñ lepoan ikutzea bezela.

Egun alaia zan. Zerua, batere odei gabe, osoro urdiñ zegoan; mendi gallurrak, elur-estalki ta laño-šapelak kendurik, garbi garbiro agiri tiran, ardi zuri otzanez ornituak; zelaiak, ezko, naro ta loretsu zeuden;

zuaitz batzuek ostu berri makalez jantziak, eta beste batzuk, jantzi naian, lertu-bearreko orri-buru berdez beteak; baratzetako baba landarak, elorriaren loreak eta sasietako arrosak usai on bigun biguna zabaltzen zuten; gari zall ederrak, aizetsoarekiñ jolasean bezela, zabunear zebiltzan, beren buruakiñ alkarrri muñ egillaz; tšenara pizkor eguski-zaleak, zeru aldean, iñoiz baño gorago ta azkarrago, tširrio tširrioka; tšoriandra egotšabalak, belardietan janari billa, noizean beiñ buruak jasoaz, ernai zaudela adierazi nairik; tariñ, kardantšulo, tširriskillo ta berderoiak, bata bestearen atzetik jira-bira bizibizian, iñon ere gelditu ezinda; lenbiziko tšimeletak, bada-ezpadako ibillera laburretan, egaka ikasten, sasitik zelaira ta zelaitik zuaitzera, nagi nagi ta motel motel; ta erle pitiñ langilleak, lantegi billa edo lore gozuen kolkoan sartuta, bakartadean, išillik eta arlotsu, beren arazoari ezergatik utzi nai ezta.

Tuntuna ta gurdien soñua aditzean, sorolauetan zeuden auzoetako nekazariak, gizon ta emakume, beren besoak atsur kertenaren gañean toleztatuta, eztaietakoai begira gelditu ziran danak, urruti aldetik; batzuk zer gizadi zijoan ikusi naian, beste norbaitzuk, batez ere neskatšak, ondamuz, eztaietakoakgatik zerbait esateko gogo andiarekiñ.

Sorotik sorora asi zuten izketartea, deadarka:

— ¡Jas! Ori gizadiz dijoa!

— Larogei baño geiago omendira bazkaitan.

— ¡Eztaramate izkanbilla makala! ¡Oiek farre algarak!

— ¿Zein da, an aurrean, besoak zabalik eta bira-biraka, goru-ardatzaren irudira dabillen ura?

— ¿Zein izango da? Peru Odolki.

— ¡Ai, alper trakets, ardozalea! Billatuko du bai orrek ardoa ta jolasa non dagoan.

— Bai, bai: orregatik ere esan dezakegu lenagokoakatik ziotena:

«Ankak ariñak eta
Buru ariñago,
Dantzan obeto daki
Artajorran baño.»

— Iso, išo ¿Ikusten aldezute *arrioa*, bi gurditan?

— ¡Ufa! ¡Zenbat gauza eder! Daukanak agertzen du bear danean.

— Miñ artuko zuan ba Zabaleko atso zimurrak, baña eman egiñ bear Azkarragara semea sartuko bazan.

— Eztu ez Ana Josepak toki tšarrera bota begia. Mikalla bezelakoak gutši.

Talo itšurako arpegi zabal borobill ta matralla gizen gorridun aišur neska batek:

— Mikallak dirua ugari, dirua. Dirua kendu ezkeru, ura besteko neskatšak badira.

Aldameneko agure zar alargun batek, farrez ta išill antzean:

— Zeu bat, ¿ezta Luisa? Zeu bat. Naigabetan zaude, gaišori, eztaietara deitu eztizutelako; baña zu ta ni ezkontzen geranean, geuk ere eztiugu deituko.

Urreko atso guztiak.

— ¡Ja jaiiii! ¡Orišen da *unoria!*

Urrutiagokoak, aoa zabalik:

— ¿Zer dio Pedrok, zer dio?

— Luisarekiñ ezkontzen danean, eztiotela Azkarragakoai eztaietara deituko.

— ¡Ijjijji! Baña guri bai, Pedro, guri bai.

Luisak, aserre, suak arturik eta sokorra joaz:

— Jolaserako gogoan bizarra daukazute.

Pedrok:

— ¿Ez aldeitzazu ondo?

— Luisak:

— Ezkon zaite Anbotoko zorgiñarekiñ, nai badezu.

Eztaietakoen oiuru ta santzoak mendi-oiarzun guztiak esnatu ta inguruko gizadien biotzak pizkortzen dakite; egun eder argiak, gozari onak, lanik-esak eta tuntunaren soñuak indar andia dute gogamen naigabetsuak kendu ta ankarik astunenak astintzeko; baño, ala ere, etzijoan gure Joanes oso pozik bere semearen eztaietara. ¿Zer ote zuan? Aditu dezagun Iñazio Marikiñ zeraman jarduna.

«Atzo artean eztet nik ezer jakiñ Juan Andresen aotik. ¡Garai onean oroituru zaio bideak egitera joatea, garai onean, zuk ešetik erten bear dezun egunetan! Emen urrera izan balitz ere, baño ¡nora ta Gastelerria! Atzerri otsoerri esan oida, ta ala gertatzen da geienetan, bada erbestekoari etzaio iñon ere aiñ ondo begiratzen, esagutu artean beiñik-beiñ. Nik badakit *beltz guztiak eztiuala ikatzak eta zuri guztiak iriñak ere ez*, nik badakit Gastelerrian ere gizadi onak badirala, gure artean gaistoren batzuk diraden bezela; baño eziñ asmatu neike zeintzuekiñ batuko dan gure Juan Andrés. Nola nai ere Burgos aldean ezta euskerarik billatuko beintzat, eta euskerari utzitzen badio, euskalduntasuna ere or nunbait ibilliko da euskerarekiñ batean. Gordeko aldu gure euskera maitea bere biotzaren erdian, *Aita gurea* esateko bada ere. ¡Ezaldur galduko etšetik daraman garo usaia! ¡Ona izango alda dabilen tokian!»

«Baita zu ere, ona izango altzera, seme. Adi zazu zure aitaren esana nere mendetik zoazkitan orduan. Gaurtik aurrera lan berriak izango dituzu ta oraiñ artean baño lan andiagok, baña ez ikaratu. Bildur bat

bakarra izan bear du gizonak: Jaungoikoarena. It̄saropen bat: Jaungoikoagan.

«Zarrak eta nekatuak billatuko dituzu Azkarragako nagusi-et̄sekoandreak. Begiratu zaiezute guraso bezela, gorde zaiezute ille zuriai zor zaieten begirunea. *Goiz guztiak dute beren arratsaldea*. Zartuko zera zu ere, bizi bazera, ta egintzazu oraiñ gaurko zarrakiñ zure buruari ordurako opa diozuna.»

«Izan zaite et̄searen zaintzalle, argalen indargarri, emastearen lagun zintzo. Emaste ona artu dezu, baño ez uste izan akatz gabekoa dala. Danok dauzkagu geureak eta orrek ere bereak izango ditu; baño dana leuntzen du maitetasunak... Naita naiezkoa da gurutzea jasotzea. Naigaberen bat, ezbearren bat datorkizunean, artu zazu pat̄sadan, alperrikako aserre gabe. Aserrearekiñ gauza on gut̄si egin oida, patsadarekiñ bear dan guztia bear bezela.»

«Jaungoikoak seme-alabarik ematen badizu, asi zazuz bere maitetasunean edo egintzazu orretarako alegiña. Gero, beren erruz okertzen badira, zuk eztezu zer erantzunik izango».

¿Entzun ote zuan Iñazio Marik aitaren jarduna? Entzun bai, entzun bakarrik, zorionaren atarian gaste zoroak gizon argi naigabetsuaren illeta illun gogaikarria entzun lezakean irudira...

Azkarragara gure aita-semeak iriñsi ziraneko, an zeuden beste baskaltar guztiak et̄se aurreko larrañean, oidan beiela, jolasak utzita Iñazio Mariñ et̄se-bizitzea ikusten. Jostuna ta Ana Josepa ziran erakusle. Biak zeuden arazoarekiñ gorri gorri eginda, baño Ana Josepa batez ere, buruko zapiaren azpitik, belarrondotik zear, ille motz zuri batzuek ertetzen ziotela. Eztakit nik et̄seko andre au zerk zeukan aiñ kiriotsu ta urduria: edo Joan Andresi laster agur egiñ bearrak edo lagun, aide ta auzoko askoren aurrean Zabaletakoen esku zabal, emankor ioritsua erakutzi naiak. Nik ziur dakitana da naiago zukeala Ana Josepak Gipuzkoako andre danak Azkarragako larrañean egon baziran orduant̄se. Bai, ipuiak esaten ziran beragatik, baña ondo egingo zituan arrek bere gauzak. Ikusi zezatela. — Ara emen (1) — zion — bi banasta, berri berriak, lanerako... Ara laiak, iru itai, lau at̄sur ta basorako bi aizkora. Erabilliak daude, baña onak dira: lengo astean zorroztu ditu Manuel Motzak... Ara bi lo-mai José Martiñi erosiak... Ara sei eserleku. Bitoriatik ekarri ditugu, ta ez merke merke.... Jet̄si zadazute kut̄sa ori gurditik.... ¿Astuna dagola? Bai ba, bete bete dakarguta. Begira zer datorren barruan. Bat, bi, iru, lau: lau galtza urdiñ astegunetan jasteko. Beste lau jaka, oiei dagokizkoenak. Beste bi galtza ta bi amilla (2) neuk

(1) Orrelašen erakusten dira ezkon berriea et̄se-bizitzak Goierri aldeko baserrietan.

(2) Jaka.

irutako eunarekiñ egiñak, soro ta basorako. Azokan erosten diranak baño geiago iraugo dute oiek, bai... Beste bi galtza ta bi amilla, oial lodizkoak, jai egunetarako; ta gaur jantzita dauzkanak gañera... Ara elizkizunetara soiñ-gaiñ luzea, *kapa*: ezta gaurkoa, neure aitarena zan, baño eztio sitsak ikutu oraindik... Bat, bi, iru... ogetalau sudur-zapi, berri berriak. Amabi alkondara, urdiñ ta gorri, algadoizkoak. Artillezko kalzerdiak amar *pare* (1), aitaren eskuetatik erden duen egintzarik onenak. Beste sei *pare*, ille bigunagoarekiñ errañak antolatuak. Bost *pare* abarka, lau lanerako ta bat jaietarako. Bost *pare* abarketa. *Zapatak* pare bat, eta soñekoak gañera.

Billerao geienak erdian artuta zeukaten Zabaletako etšekoandrea. Emakumeak, jantziai ikutuka, nolakoak ziran ta nola josiak zeuden begira zebiltzen; gizonezkoak, beren beatz lodiakiñ aizkora-itaien aoak igortziaz, atšurrakiñ zelaia joaz edo laiakiñ lurra erabiltzeko itšurak egiñaz. Mikalla, etšera sartu zan, zerbait aldatzera; an barruan zebillen Mari Batista ere, beste emakume batzuekiñ, maiak jasten, noizean beñ larrañekoai begiratzea utzi gabe; Iñazio Mari, Antonekiñ batean, beiai jana ematen zegoan, ukulloan: Joanes, ate ondoko jarlekuan eserita, pipa erreaz, naigabetsu, atitziñetuko gauzak gogoratzen; Joan Andres, Azkarragako leio nagusitik etorkizunari gozoro begira.

Ana Josepak, joandako edo etor-bearreko gauzak gogoan zituan ezta-ki, baña ajola andia zerabilen eskuarteko zeregiñean.

— Ekarri oraiñ beste gurdi ortakoak — agintzen zuan. — Ara emen sei oe-bigungarri (2), ondo beteak; sei buruazpiko (3), sei berogarri (4), bi berriak eta lau zarrak, danetara bearda ta... Araza-kutša orretan datoz gauza zuriak. Bat, bi iru... ogetalau maindira, eun lodizkoak; ogetalau burko-zorro (5), danak berdiñak; amabi alkondara, kiruskoak; sei oestalki, zuri, me ta garbiak; zama (6) andi bat sei tšikirekiñ, ta sei legorki, batere erabilli gabeak... Atoz onera, Mari Batista, etšeko lanak nork egiña badaukazuta. Begira zazu: auek dira paperean ipiñita daudenak. Auek eta zortzireun dukat urretan eta gurdi bat bei birekin. Naikoti dala uste det baserritar batentzat. Baño beste oparitšo batzuek ere badakarzkigu: nere senarrak orrako eliz-oiala, *manteliña*, amarauna baño meiagoa; José Ramonek urbedeinkatu-ontzia, aingeru ta guzti; Kataliñek sei pare kaltzerdi, arizkoak; Juan Andresek pertz

(1) Biko. *Pare* esaten man beti Ana Josepak eta *pare* ipiñi bearko degu

(2) *Koltsoi*, gastelarren izkeran.

(3) Buruazpiko, burko. *Almohada*.

(4) *Mantas*.

(5) *Fundas*.

(6) *Mantel ó servilleta*.

oria, esnea egosteko; Pedro Antonek Aranzazuko Amaren irudia, eta nik gorua ta gorutšapela, zillarrezko ariz *Santanako mojak* apaiñdua. Gorutšapel au baño politarik eztezute ikusi.

Azkenez, «oraiñ dirua eman da kito» — esanaz — sartu zuan bular-rean eskua, atera zuan sudur-zapi urdiñ zimur bat, pelota bezala biri-bildua, askatu zizkon korapilloak, jarri zuan kutša gañean, eta agertu ziran urre gorri zarrak: ogei ontzako, amar eun errealeko, bost laro-geiko ta berrogeiko bat. Estutu zan gizadizko esia kutšaren jiran. Danak ikusi ta ikutu bear zituzten urreak. Mari Batistak banan banan eskue-tan artu, bat edo bat buruko illean igortzi, besteren bat arri gañean jo, iru edo lau aldiz zenbatetu ta lengo sudur-zapian berriz lotu bitartean, etziran aldemenekoak iñildu:

- Lenago ere naikoa igortzi artuak daude.
- Onak dira, bai. Asko bageunsa...
- Ederrak. Gure astoaren arranak baño soñu obea dute.
- ¡Zenbat ardo edan leiteke diru oiekin!

Ana Josepak amaitu zuan ainbeste lan eman zion arloa, jarri zan Bitoriatik ekarritako eserleku baten, erabilli zituan inguru guztian bere begi nabarrak, atsegiñez, ¿zer deritzozue? galdetuko balu bezela, ta gero, buruko zapia askatu, belarrondoko illetsoak beatzakiñ jaso ta lotu zuan ostera zapi ori, tšiztanak, belarritso biren irudira, tente ta lerdin jarriaz.

Orduantse atera zituzten billerakoak ezkonberrientzat zerkarzkiten eskindeak. Onek, urre itšurazko belarritakoak, (itšurazkoak bakarrik, bost errealean etzegoan oberik eta); arek, errirako esku-otarra; besteak, mezatarako liburua; urrengoak, euri-estalpetsoa; urlia isebak azpirako gona gorria, sandia lengusuk sukalderako auspoa, auzoko lagun batek titare ta jostorratz ontzia...

— Gutši da baña parkatu-zioten eskintzalle danak-eta guztiai parkatu zioten ta baita eskerrak eman ere zekardena zekardelako. Artu, artu, artuak ematen du ogia ta. Badira emakume batzuek bidean billatzen dituzten tšotš guztiak elbera eramaten dituztenak, naiz ta etšean gurdikada egurrak saltzeko euki. Oietakoak ziran Ana Josepa ta Mari Batista. Etšekoandre bi oiek Azkarraga ta Zabaletako ganbaretan gordeta zeuzkaten tresnak nolakoak ziran eziñ siñistu leiteke, ikusi gabe: galtza ta abarketa zarrak; atorra ta gona zatiak; kaltzerdi, amilla ta gorontz erdikak; ondorik etzuten tupiñ, pertza ta paelak; mutur, kerten ta belarri gabeko pitšar ta bonbillak; katillu ausiak, burni zatiak, piper potoak... ¿zer ez? Dana bitzen zuten arretaz, dana ornen zan zerbaite-rako, ta ez ornen zan ezerfso ere alperrik galdu bear, ezta ari albañu bat ere.

Baño ez orregatik uste izan, irakurlea, garai danean, eztizutela

emango gure baserrietan zure gosea asetzeko aña, ta zerbait geiago. ¡O! Garai danean, eztago iñun euskal-etsekoandrea bezelakorik jan-edana ugari jartzen, ezeren erruki gabe.

Azkarragako eztaietan Mari Batistak ipiñi zuan janari guztia iñork eztaki zenbateraño izan, zan: ogiak, anegaka; barbantzoak, imiñaka; urdai-lukainkak, arroaka; azatan, baratzatso bat; ukulluko tsèkorrik andiena oso osarik; arkumetan, artalde polita; ollotan, lau edo bost etsetakoak; esne ta arrautzatan, inguruko guztiak; ardo-sagardotan, errotarri bat erabiltzeko beste. Gutsik eramango dio euskaldunari jaten da edaten, baña Azkarragako eztaietan danak ziran euskaldunak eta eziñ geinke jakiñ zeñek geiago egiñ zuan. Guztiak bete zuten urdalla galanki, guztiak lasaitu zuten larrua ezin geiagoan, ia estanda eragiñ artean, baño etzan iñor lertu. Ez, etzuten oker andirik izan: gizonen batzuk, iñoiz baizen geiago ta adiskidetasun andiagoan itz egin bearra, lenbizi; dantzan egiteko gogoa edo ezkonberrien alde itz neurtuak esan naia, urrengo; toteltasun apur bat geroseago; zuzen ibilli eziña illunabarrean: neurriak gañez egitea, etserako bidean; ta lo ederra, azkenez, oia arrapatu zutenak oian, ta Peru Odolkik Goienetse aldeko, soro ertzean.

Bazan gizon bat, ala ere, gau artan lo andirik egin etzuana: Joanes. Jankar, nakar ta zurbill igaro zuan egun guztia gizagaiñoak; ardoa bakarrik artu zuan, ardo piška bat, bere animako mikaztasuna itotzeagatik; baña etzitzaion ito, azalean zebilkion, igarian bezela, biotzaren erdian aizamarka egiñaz. Oi eder garbia jarri zioten Joanesi Azkarragan bertan, baño ezin zuan ezertara lorik erakarri: esna zegoan, esna ta larri, bero ta kişkal, beiñgotik beiñgora buru, anka ta besoak aruntz ta onuntz aldatuaz, eta beti erz gogamen bat zetorkion biotzetik aora:

— ¡Mutillaren burubidea! ¡Nora ta Burgos aldera!

(Iarraituko da).

DOMINGO DE AGUIRRE.